

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ ТА ДИСКУСІЇ

УДК 37.091.12:502/504

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351427>

Валерія Борщенко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та здоров'язбережувальних технологій
Державного закладу "Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6102-3845>

Надія Орлик, кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та здоров'язбережувальних технологій
Державного закладу "Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0144-6576>

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ ТА ДИСКУСІЇ

Дослідження підкреслює важливість інтеграції знань, цінностей і практичного досвіду для розвитку екологічної культури та стійких поведінкових орієнтацій учнів.

Показано, що проблемно-дискусійні методи сприяють активізації пізнавальної діяльності, розвитку критичного мислення, комунікативних компетентностей, емоційної чутливості та готовності до практичної участі в охороні навколишнього середовища. Детально визначено комплекс педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування ціннісного ставлення учнів до природи.

Ключові слова: екологічне виховання; проблемно-орієнтоване навчання; критичне мислення учнів; еколого-етичні цінності.

Літ. 8.

Valeriia Borshchenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Biology and Health-Saving Technologies Department,
State Institution "South Ukrainian National
Pedagogical University named after Kostyantyn Ushynskiy"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6102-3845>

Nadiia Orlyk, Ph.D. (Biology), Associate Professor,
Associate Professor of the Biology and Health-Saving Technologies Department,
State Institution "South Ukrainian National
Pedagogical University named after Kostyantyn Ushynskiy"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0144-6576>

FORMING A VALUE ATTITUDE TOWARDS NATURE IN NATURAL SCIENCE LESSONS THROUGH ECOLOGICAL SITUATIONS AND DISCUSSIONS

The article investigates the problem of forming students' value attitudes towards nature in the process of studying natural sciences using ecological situations and educational discussions. The relevance of the topic is due to modern socio-ecological challenges, global environmental protection problems, and the need to form a conscious environmental position, the ability to critically analyze, and responsible behavior towards the natural environment in the younger generation. The study emphasizes the importance of integrating knowledge, values, and practical experience for the development of environmental culture and sustainable behavioral orientations of students.

The purpose of the article is a theoretical justification and methodological analysis of the possibilities of using ecological situations and discussions in natural sciences lessons as a means of forming a value attitude towards nature. To achieve this goal, the following tasks were defined: the scientific and pedagogical approaches to the formation of environmental values were analyzed, the essence of the concept of "value attitude towards nature" was clarified, the pedagogical potential of problem-based discussion methods was characterized, and the conditions for their effective application in the educational process were determined.

The study used a set of theoretical and empirical methods: analysis and generalization of scientific and pedagogical literature, pedagogical observation, questionnaires, conversations, modeling of educational ecological situations, and analysis of the results of students' activities. It is shown that problem-discussion methods contribute to the activation of cognitive activity, the development of critical thinking, communicative competencies, emotional sensitivity, and readiness for practical participation in environmental protection.

A set of pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the formation of students' value attitudes towards nature is defined in detail.

Keywords: environmental education; problem-based learning; critical thinking of students; ecological and ethical values.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загостренням екологічних проблем, що набувають глобального характеру та безпосередньо впливають на якість життя людства. У цих умовах особливої актуальності набуває формування ціннісного ставлення до природи як складника екологічної культури особистості, здатної усвідомлювати відповідальність за збереження довкілля та діяти відповідно до принципів сталого розвитку. Важлива роль у цьому процесі належить системі загальної середньої освіти, зокрема урокам природничих дисциплін, які мають значний виховний і світоглядний потенціал.

Аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує, що проблема екологічного виховання та формування екологічних цінностей не є новою для педагогічної науки. Водночас у практиці закладів освіти переважає інформаційно-репродуктивний підхід до вивчення природничих дисциплін, що обмежує можливість осмислення учнями реальних екологічних проблем і формування в них особистісно значущого, емоційно забарвленого ставлення до природи. Це зумовлює потребу в пошуку та впровадженні ефективних педагогічних засобів, здатних активізувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти та сприяти розвитку їхньої ціннісної сфери.

Одним із таких засобів є використання екологічних ситуацій та дискусій на уроках природничих дисциплін. Моделювання проблемних екологічних ситуацій, їх аналіз і обговорення в процесі навчальних дискусій створюють умови для розвитку критичного мислення, формування екологічно відповідальної позиції, уміння аргументовано висловлювати власну думку та приймати зважені рішення з урахуванням екологічних, соціальних і моральних наслідків. Саме в такій діяльності відбувається інтеграція знань, цінностей і практичного досвіду взаємодії з довкіллям.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та методичного осмислення можливостей використання екологічних ситуацій і дискусій у процесі навчання природничих дисциплін як ефективного засобу формування ціннісного ставлення учнів до природи. Це відповідає сучасним освітнім орієнтирам, компетентнісному підходу та завданням екологічної освіти, визначеним у нормативних документах.

Аналіз основних досліджень і публікацій. За останні п'ять років у педагогіці екологічної освіти фокус зміщується від передачі знань до формування цінностей і ставлень (value orientations), зростає значення практичного, проблемно-дискусійного та досвідницького навчання (outdoor/experiential learning), а також увага до "реляційних" (relational) цінностей природи і розвитку екологічної ідентичності. Ці тенденції обумовлюють інтерес до методів,

які активізують емоційно-ціннісну сферу учня (моделювання екологічних ситуацій, дискусії, проектна діяльність) [6, 7].

Сучасні огляди та емпіричні дослідження акцентують, що для забезпечення сталого екологічного поведінкового результату (pro-environmental behaviour) недостатньо лише фактичних знань – необхідно формувати відповідні ціннісні орієнтації та мотивацію. У дослідженнях 2022–2024 рр. чітко простежується зв'язок між екологічними цінностями (інтеграція інструментальних, інтрінзичних та реляційних цінностей) і готовністю до проєкцій практичної поведінки [8].

Нові праці вводять і широко використовують поняття relational values – тобто цінностей, що виникають із людських відносин з природою (ідентичність, відповідальність, культурне значення) – і показують, що педагогічні практики, які розвивають ці відносини, більш ефективні для формування тривалих ціннісних ставлень до природи. Це підкреслює доцільність методів, які роблять природу значимою для особистості (наративи, локальні проєкти, зв'язки з культурними практиками) [6].

Огляди педагогічних стратегій останніх років виділяють кілька найперспективніших методів: проблемне навчання (case studies, екологічні ситуації), моделювання та розігрування ситуацій, фасилітовані дискусії (з розвитком аргументації), проєктна діяльність і польові/науково-дослідницькі практики. Саме ці форми сприяють інтеграції знань, критичного мислення, емоційно-ціннісного засвоєння та готовності до дій [5, 7].

Аналіз українських і міжнародних джерел показує: ефективність формування ціннісних ставлень значною мірою залежить від компетентності вчителя в екологічній педагогіці (уміння фасилітувати дискусії, проєктну роботу, оцінювати ціннісні компоненти) і від наявності локального/шкільного середовища, що підтримує практики (шкільні екопроєкти, співпраця з місцевими громадами). У вітчизняних матеріалах також наголошують на необхідності системного підходу в умовах шкільної політики [1–4].

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та методичному аналізі можливостей використання екологічних ситуацій і навчальних дискусій на уроках природничих дисциплін як ефективного засобу формування ціннісного ставлення учнів до природи.

Виклад основного матеріалу. Ціннісне ставлення до природи розглядається як інтегрований компонент особистості, що поєднує знання, переконання, емоції та поведінкові орієнтації, спрямовані на збереження та відтворення природного середовища. Воно визначається як усвідомлена оцінка природних об'єктів і явищ, що супроводжується готовністю діяти відповідально щодо

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ ТА ДИСКУСІЇ

довкілля та приймати рішення з урахуванням екологічних наслідків. У контексті екологічної освіти ціннісне ставлення до природи виступає фундаментом формування екологічної культури, що забезпечує розвиток емоційно-забарвленого сприйняття навколишнього світу, здатності до рефлексії щодо власної взаємодії з природою та усвідомленого вибору поведінкових стратегій.

Формування ціннісного ставлення до природи передбачає інтеграцію когнітивного, емоційного та практичного компонентів. Когнітивний аспект включає систематизацію знань про екологічні процеси та наслідки антропогенного впливу. Емоційний компонент спрямований на розвиток емпатії до природного середовища, усвідомлення його значущості для життя людини і суспільства, формування естетичних та моральних оцінок. Практичний аспект передбачає готовність до активної участі у природоохоронній діяльності та використання отриманих знань у повсякденному житті.

Ціннісне ставлення до природи формується в процесі цілеспрямованого навчання та виховання, де ключову роль відіграють методи, що активізують пізнавальну діяльність і створюють ситуації для переживання, усвідомлення та оцінювання екологічних проблем. Такий підхід дозволяє не лише передавати інформацію, але й розвивати внутрішню мотивацію до збереження довкілля, формувати усвідомлену екологічну позицію та відповідальну поведінку, що відповідає сучасним завданням сталого розвитку і компетентнісної освіти.

Педагогічний потенціал екологічних ситуацій і дискусій у процесі вивчення природничих дисциплін. Екологічні ситуації та навчальні дискусії виступають ефективними засобами активізації пізнавальної діяльності та формування ціннісного ставлення до природи. Вони дозволяють перевести навчання від пасивного засвоєння інформації до активного осмислення проблем, що виникають у реальному світі, і стимулюють учнів до критичного аналізу, обговорення альтернативних рішень і прийняття відповідальних рішень. Моделювання екологічних ситуацій створює умови для переживання конкретних екологічних проблем і дає змогу учням усвідомити наслідки людської діяльності для довкілля, розвивати емпатію та відповідальність.

Дискусійні форми роботи сприяють розвитку вміння аргументовано висловлювати власну думку, слухати і враховувати позиції інших учасників, а також формуванню навичок колективного прийняття рішень у межах екологічної тематики. Використання дискусій у поєднанні з проблемно-орієнтованим підходом дозволяє інтегрувати знання з різних природничих дисциплін, забезпечуючи цілісне розуміння складних екологічних явищ і процесів.

Методика застосування екологічних ситуацій і дискусій передбачає включення учнів у практичну

діяльність, аналіз реальних прикладів, моделювання конфліктних і кризових ситуацій, обговорення морально-етичних аспектів взаємодії людини з природою. Такий підхід активізує внутрішню мотивацію, сприяє формуванню стійких ціннісних орієнтацій та розвитку екологічної культури, що поєднує знання, уміння, переконання і поведінкові практики, необхідні для сталого функціонування суспільства в природному середовищі.

Методичні особливості використання екологічних ситуацій і дискусій на уроках природничого циклу. Ефективне використання екологічних ситуацій і дискусій на уроках природничих дисциплін передбачає системне поєднання теоретичної підготовки, практичного моделювання проблем та активного обговорення. Основна мета таких методів полягає у створенні ситуацій, що стимулюють критичне мислення, рефлексію і розвиток ціннісного ставлення до природи.

Методика включає кілька ключових підходів. По-перше, використання проблемно-орієнтованих завдань, які моделюють реальні екологічні конфлікти або кризові ситуації, дозволяє учням аналізувати наслідки людської діяльності, оцінювати альтернативні рішення і робити висновки на основі фактів. По-друге, організація дискусій забезпечує розвиток комунікативних компетентностей, формування вміння аргументовано висловлювати власну позицію та враховувати думки інших. По-третє, застосування групових і проєктних форм роботи створює можливості для колективного прийняття рішень і практичної реалізації екологічних ініціатив.

Особливу увагу слід приділяти емоційно-ціннісному компоненту навчання. Для цього рекомендується включати реальні приклади локальних екологічних проблем, використовувати рольові ігри та ситуаційні вправи, які активізують переживання, емпатію та відповідальність учнів. Важливим є також поєднання дискусій із дослідницькою та польовою діяльністю, що дозволяє закріпити теоретичні знання через практичний досвід і забезпечує формування стійких ціннісних орієнтацій.

Застосування цих методичних прийомів сприяє формуванню цілісного екологічного світогляду учнів, розвитку екологічної компетентності та готовності до усвідомленої дії в інтересах збереження навколишнього середовища, що є важливим компонентом сучасної освіти в умовах сталого розвитку.

Умови ефективності формування ціннісного ставлення учнів до природи засобами проблемно-дискусійних методів. Ефективність формування ціннісного ставлення учнів до природи значною мірою залежить від комплексного поєднання педагогічних умов, які забезпечують цілісне включення учнів у процес аналізу, осмислення та практичного застосування екологічних знань. Основними умовами ефективного впровадження проблемно-дискусій-

них методів навчання є цілеспрямоване планування освітнього процесу, інтеграція різних форм і методів роботи, розвиток комунікативних і рефлексивних компетентностей учнів, а також створення мотивуючого і підтримуючого навчального середовища.

Однією з ключових умов є педагогічне проектування навчальних ситуацій, які відповідають рівню розвитку учнів і забезпечують поступове ускладнення завдань. Екологічні проблеми мають бути конкретними, локально значущими та містити елементи конфлікту або альтернативного вибору, що стимулює активну когнітивну діяльність і формує потребу у пошуку аргументованих рішень. При цьому важливо передбачати різні рівні складності завдань: від усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків до моделювання соціально-екологічних сценаріїв.

Не менш важливою умовою є організація комунікативного простору для дискусій, який передбачає активну взаємодію учнів у малих групах і між групами, створення атмосфери поваги до різних точок зору та розвитку вміння аргументовано висловлювати власну позицію. Успіх дискусій значною мірою залежить від вміння вчителя фасилітувати процес: ставити проблемні запитання, направляти обговорення, підтримувати логіку і послідовність аргументів, а також стимулювати критичне осмислення запропонованих рішень.

Важливим компонентом є практична діяльність, яка забезпечує емоційно-ціннісний досвід і закріплення знань через реальні дії. До таких форм належать польові дослідження, екологічні проекти, соціальні ініціативи з охорони природи та моделювання конкретних екологічних ситуацій. Практична реалізація знань у конкретному контексті дозволяє учням відчувати значущість власної діяльності, розвивати відповідальність і здатність приймати екологічно доцільні рішення.

Необхідною умовою є забезпечення мотиваційної готовності учнів до навчання та участі в дискусіях. Формування внутрішньої мотивації до збереження природи потребує застосування педагогічних прийомів, які враховують інтереси, досвід та цінності учнів. Сюди належать використання яскравих прикладів реальних екологічних проблем, наративів, мультимедійних ресурсів, інтерактивних завдань і конкурсів, що стимулюють активність, зацікавленість та емоційне включення в процес навчання.

Крім того, важливою є системність і наступність педагогічного впливу: формування ціннісного ставлення до природи має відбуватися на різних уроках природничих дисциплін, включати міждисциплінарні зв'язки та поєднувати навчальну діяльність з позакласними і позашкільними формами роботи. Це дозволяє учням поступово інтегрувати знання, вміння та цінності, формуючи стійке усвідомлене ставлення до довкілля.

Таким чином, ефективність використання проблемно-дискусійних методів навчання забезпечується поєднанням когнітивних, емоційних і практичних компонентів, організованих у відповідному педагогічному середовищі. Врахування всіх зазначених умов сприяє формуванню не лише знань про природу, а й стійкого ціннісного ставлення до неї, розвитку екологічної культури учнів та готовності до відповідальної поведінки в сучасному соціально-екологічному контексті.

Висновки. Формування ціннісного ставлення до природи є ключовим компонентом сучасної екологічної освіти, що забезпечує розвиток екологічної культури, усвідомленої відповідальності та готовності до сталого поведіння з природними ресурсами. Аналіз науково-педагогічної літератури та сучасних підходів до навчання свідчить, що ефективне формування таких цінностей можливе лише за умови інтеграції когнітивного, емоційного та практичного компонентів навчальної діяльності.

Проблемно-дискусійні методи навчання, зокрема моделювання екологічних ситуацій, організація дискусій, групова і проектна робота, сприяють розвитку критичного мислення, рефлексії, комунікативних умінь і внутрішньої мотивації учнів. Вони дозволяють не лише передавати знання, а й створюють умови для переживання екологічних проблем, усвідомлення наслідків людської діяльності та формування стійких ціннісних орієнтацій.

Ефективність використання цих методів залежить від дотримання комплексу педагогічних умов: цілеспрямованого проектування навчальних ситуацій, організації мотивуючого і підтримуючого дискусійного простору, поєднання теоретичної та практичної діяльності, забезпечення мотиваційної готовності учнів і системності навчального впливу. Виконання цих умов дозволяє сформувати цілісний екологічний світогляд, підвищити екологічну компетентність учнів і стимулювати відповідальну поведінку у взаємодії з довкіллям.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що представлені методичні підходи та умови їх ефективного застосування можуть бути використані в навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів для підвищення рівня екологічної свідомості учнів і розвитку ціннісного ставлення до природи. Застосування таких методів сприяє формуванню відповідальної особистості, здатної усвідомлено діяти в інтересах збереження природного середовища та сталого розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарьова Г. Формування екологічної свідомості здобувачів вищої педагогічної освіти в умовах освітнього процесу. *Молодь і ринок*. 2024. № 12 (232). С. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.320569>
2. Пустовіт Г. Формування у дітей ціннісного ставлення до об'єктів природи: теоретичні засади проблеми.

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧИХ
ДИСЦИПЛІН ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ ТА ДИСКУСІЇ**

Соціальна робота та соціальна освіта. 2022. № 2(9). С. 40–47. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267063](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267063)

3. Стецула Н., Оршанський Л. Практичні аспекти методики підготовки майбутніх учителів до формування екологічної компетентності учнів на уроках географії. *Український Педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 141–151. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-141-151>

4. Толочко С.В., Бордюг Н.С. Екологічна компетентність учнів у контексті подолання екологічних наслідків війни: монографія. Київ: Компрінт, 2024. 160 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-8171-93-3-2024-160>

5. Beery T. Landscape pedagogy for environmental and outdoor educators. *Environmental Education Research*. 2025. № 31(9), P.1958–1968. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504622.2025.2505188>

6. Kleespies M. W., Klimroth M. H. Relational values of nature – a global empirical study. *Ecology & Society*. 2025. Vol. 30. Issue 4. Art. 3. DOI: <https://doi.org/10.5751/ES-16513-300403>

7. Xiong Z., Song Y., Zhu R. Pedagogical strategies for teaching environmental literacy in secondary education. *Sustainability*. 2025. Vol. 17, Issue 20, Art. 9104. DOI: <https://doi.org/10.3390/su17209104>

8. Zheng L., Zhang R. Pro-environmental behaviors and environmental value orientations. *Sustainability*. 2024. Vol. 16. Issue 22. Art. 9694. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16229694>

REFERENCES

1. Ponomarova, H. (2024). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti здобувачів вищої педагогічної освіти в умовах освітнього протесу [Formation of Environmental Awareness of Higher Pedagogical Education Students in the Educational Process]. *Youth & market*. No. 12 (232), pp. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.320569> [in Ukrainian].

2. Pustovit, H. (2022). Formuvannia u ditei tsinnisnoho stavlennia do ob'ektiv pryrody: teoretychni zasady problemy [Formation of Children's Value Attitude Toward Natural

Objects: Theoretical Foundations of the Problem]. *Social Work and Social Education*. No. 2(9), pp. 40–47. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267063](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267063) [in Ukrainian].

3. Stetsula, N. & Orshanskyi, L. (2023). Praktychni aspekty metodyky pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv na urokakh heohrafiї [Practical Aspects of Methodology for Training Future Teachers to Form Students' Environmental Competence in Geography Lessons]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. No. 1, pp. 141–151. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-141-151> [in Ukrainian].

4. Tolochko, S.V. & Bordiuh, N.S. (2024). Ekolohichna kompetentnist uchniv u konteksti podolannia ekolohichnykh naslidkiv viyny [Environmental Competence of Students in the Context of Overcoming the Environmental Consequences of War]. *Monograph*. Kyiv, 160 p. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-8171-93-3-2024-160> [in Ukrainian].

5. Beery, T. (2025). Landscape pedagogy for environmental and outdoor educators. *Environmental Education Research*. No. 31(9), pp. 1958–1968. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504622.2025.2505188> [in English].

6. Kleespies, M.W. & Klimroth, M.H. (2025). Relational values of nature: A global empirical study. *Ecology & Society*. No. 30(4), Article 3. DOI: <https://doi.org/10.5751/ES-16513-300403> [in English].

7. Xiong, Z., Song, Y. & Zhu, R. (2025). Pedagogical strategies for teaching environmental literacy in secondary education. *Sustainability*. No. 17(20), Article 9104. DOI: <https://doi.org/10.3390/su17209104> [in English].

8. Zheng, L. & Zhang, R. (2024). Pro-environmental behaviors and environmental value orientations. *Sustainability*. No. 16(22), Article 9694. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16229694> [in English].

Стаття надійшла до редакції: 17.11.2025

Прийнято до друку: 23.01.2026

Опубліковано: 26.02.2026



“Емоційне сприймання – це взагалі азбука всякого виховання; тільки той, хто оволодів нею в дитячі роки, здатний швидко і свідомо читати світ людини”.

*Василь Сухомлинський
педагог, публіцист, письменник*

“Пам’ять – це мідна дошка, вкрита буквами, які час непомітно згладжує, якщо іноді їх не поновляти різцем”.

*Джон Лок
англійський філософ*

“Якщо ти навчаєш, намагайся говорити коротко, щоб розум слухняний відразу ж зрозумів слова і зберігав їх у пам’яті правильно. Все, що зайве, зберігати розум наш не може”.

*Квінт Гораций
римський поет*

